

Troost volgens de oude filosofen

JURGEN TIEKSTRA REYER BOXEM

ONDERZOEK

WWW.RUG.NL/STAFF/C.JEDAN

Betekenis kunnen geven aan verlies. Dat is troost. **Christoph Jedan**, hoogleraar Ethiek en Godsdienstfilosofie, verdiepte zich in troostliteratuur van theologen en van filosofen uit de klassieke oudheid. Zo ontwikkelde hij een troostmodel met vijf elementen. Veerkracht is daar een van.

Christoph Jedan is een geestdriftige man. Dus als hij, al vertellend over zijn onderzoeksthema 'troost,' verwijst naar een boekje van de Nederlands-Amerikaanse theoloog Henri Nouwen, snelt hij de trap op in zijn huis om een exemplaar ervan te halen. Beneden gekomen legt hij een Engelse editie op tafel van *Brief van troost en bemoediging* uit 1982, de troostbrief die Nouwen aan zijn vader schreef na het overlijden van diens vrouw.

'Henri Nouwen zat aan de andere kant van de wereld, in de Verenigde Staten', legt Jedan uit. 'Ze zagen elkaar maar af en toe. Zijn vader was een succesvol bedrijfsjurist, maar waar het om gaat is dat de vader na het verlies van zijn vrouw in staat bleek nieuwe wegen te bewandelen, en zorgtaken op zich te nemen. Nouwen prijst hem dan ook: "je hebt het verlies heel goed opgepakt, je hebt de rol van je vrouw in het gezin op je genomen."'

Veerkracht

Ziedaar het element 'veerkracht'. Als hoogleraar Ethiek en Godsdienstfilosofie ontwierp Jedan langs vijf assen een troostmodel en veerkracht is een daarvan. Na nauwgezette lezing van troostbrieven uit de klassieke oudheid – van filosofen als Seneca, Cicero en Plutarchus – zag hij dat steeds vijf elementen terugkeren als het gaat om het betekenis geven aan verlies. 'Dat is wat troost is: aan verlies betekenis kunnen geven.'

Eén as is, zoals gezegd, het wijzen op veerkracht. De tweede as is: constructief rouwen. 'Niet alle rouw is constructief', vertelt Jedan. 'Je kunt jezelf ook compleet kapot maken. Dat zie je bij schrijfster Connie Palmen in *Logboek van een onbarmhartig jaar* na het overlijden van haar man Hans van Mierlo. Zij probeert haar verdriet te verdoven met alcohol. Dat is vast heel herkenbaar voor veel mensen, maar het is niet constructief. Iemand die een ander troost, probeert wegen te wijzen hoe diegene minder zelfbeschadigend met zijn verlies kan omgaan.'

De dood hoort erbij

De derde as is het 'autobiografische element': de schoonheid onder aandacht brengen van het leven van de overledene. 'Kijk naar de rijkdom daarin, kijk hoe goed degene voor anderen is geweest', zegt Jedan. Als vierde volgt de levensbeschouwelijke betekenis. 'Dat houdt in dat je laat zien dat in de grotere gang der dingen de dood erbij hoort. Neem zo'n antieke filosoof die zegt: wat zou er gebeuren als we eeuwig zouden leven? Dan gaat het over het oeverloze van onsterfelijk zijn. De Epicuristen zeiden in de Oudheid: "stel je voor dat we eeuwig zouden leven – de natuur heeft ook materiaal nodig om mee te werken!" Nu zouden mensen misschien zeggen: de dood geeft wat scherpte aan het leven. Je weet dat je beperkte tijd hebt. Je moet je ergens voor inzetten. Die gedachte zie je bij de existentialisten in de vroege twintigste eeuw: de dood als drijfveer voor een authentiek leven. En je hebt ideeën als: de doden zijn bij God, het is allemaal goed in het hiernamaals. Dit zijn allemaal wereldbeelden die laten zien dat de dood een legitieme rol heeft.'

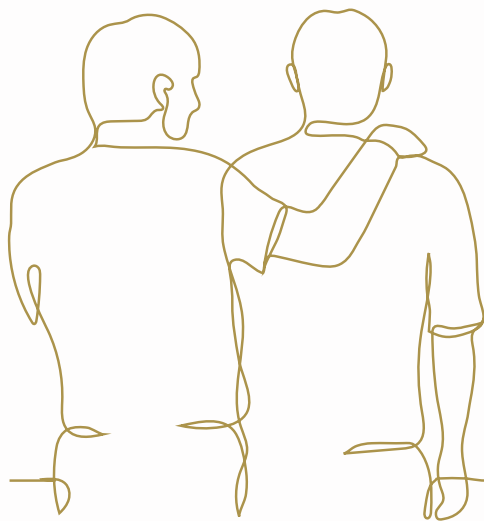
Verbinding

Tot slot is er de vijfde as: de verbinding. 'Dat je beklemtoont: ik als rouwende sta in samenhang met een gemeenschap. Maar ook de overledene staat in verbinding, bijvoorbeeld met meerdere generaties. Neem zo'n beroemde brief van Seneca, *Ad Marciam*, die hij schreef rond 40-45 na Christus. Hij schrijft die brief aan de adellijke dame Marcia die haar lievelingszoon is verloren. Zij is gebroken door zijn dood en komt drie jaar niet buiten haar huis. Seneca benadrukt hoezeer zij onderdeel is van haar familie. "Luister", zegt Seneca, "jouw zoon heeft kinderen achtergelaten. Je moet er voor hen zijn.

Christoph Jedan (Duitsland, 1970)
studeerde filosofie, klassieke talen en theologie. Sinds 2003 werkt hij in Nederland, aan de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de RUG. Hij is hoogleraar Ethiek en Vergelijkende Godsdienstfilosofie. Kortgeleden rondde hij met een internationaal team een onderzoek af naar de begrafenis cultuur van minderheden in zes Europese landen. In 2017 zei hij in zijn oratie *Een voltooid leven – Over troost en de intelligentie van religie*: '(...) religie zet ons aan het denken. Religies formuleren intuïties, ze formuleren denkmogelijkheden die verhelderend en inspirerend zijn, juist ook als je geen belijder bent van de desbetreffende religie.'

WWW.BIT.DO/ORATIE-CJEDAN

In zijn kinderen leeft jouw zoon voort." Christoph Jedan kwam uit op 'troost' als filosofisch thema toen jaren geleden de belangstelling voor de antieke filosofie weer opbloeide. De aandacht ging vooral uit naar de antieke 'levenskunst'. Jedan merkte dat er weinig aandacht was voor de blik van de oude filosofen op verlies en dood. Zelf had hij in zijn jeugd in Duitsland gewerkt als grafdelver en uitvaartverzorger. Met een hoge cilinderhoed op en katoenen handschoenen aan had Jedan vaak genoeg een van de touwen

'Politici en beleidsmakers zouden eens troostliteratuur moeten lezen'

vastgehouden waarmee een kist ter aarde werd gelaten. Hij herinnert zich het ritueel dat je je handschoenen uittrekt en op de kist achterlaat.

Moderne omgang met verlies

Daarom eigende hij zich het thema troost toe. Zijn troostmodel maakt het mogelijk, zegt hij, om ook de moderne, vaak seculiere omgang met verlies te bestuderen. Neem de gewoonte om tijdens uitvaarten in de tegenwoordige tijd tegen de overledene te praten. Op verdeckte wijze zit daar weer dat element van continuïteit en zelfs eeuwigheid in. Of kijk naar het graf van de Britse homo-seksuele schrijver Oscar Wilde op de Parijse begraafplaats Père-Lachaise. Het grafmonument is door glas omsloten. 'Bezoekers proberen om op de een of andere manier achter dat hoge glas een memento te leggen. Dan zie je bijvoorbeeld een briefje waarop staat: "Jij, Oscar, bent een enorme steun voor mij geweest. Zonder jou hadden ik en de homogemeenschap om mij heen nooit de durf gehad om uit de kast te komen en te leven als wie we zijn." Daarin zit dat element van de waarde die iemands leven heeft. Tegelijk wordt de gemeenschap benadrukt: Je hebt voor een gemeenschap gezorgd die ver boven jouw dood uitstijgt. Wij zijn daar sterker uitgekomen.'

Trauerarbeit

Wie troostteksten van auteurs als Seneca en Cicero leest, krijgt voor ogen wat de emotionele behoeften van mensen zijn. In zijn oratie van 2017 stelde Jedan zelfs: 'Politici en beleidsmakers zouden eens troostliteratuur moeten lezen om beter te beseffen op hoeveel vlakken mensen kwetsbaar zijn.' Doe je dat, dan beseft je dat mensen die een zwaar verlies hebben geleden meer nodig hebben dan een technocratisch antwoord. Denk aan de toeslagenaffaire: dat een kabinet vanwege de affaire aftreedt, kan niet de troost bieden die de getroffen personen emotioneel gezien nodig hebben.'

Sigmund Freud had het al over "Trauerarbeit". Jedan adopteerde die term, want treuren is inderdaad een arbeidsintensief proces. Hoe individueel en seculier onze samenleving ook is geworden, dát moeten we niet vergeten, vindt Christoph Jedan: in tijden van verlies hebben we gemeenschap nodig, net als een idee van een continuïteit die het heden overstijgt.